

Сергій Адамович

*завідувач кафедри теорії та історії держави і права,
Прикарпатський національний університет імені Василя
Стефаніка, доктор історичних наук, професор*

ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО І ПОЛІТИЧНОГО КЕРІВНИЦТВА РОСІЇ ЗА ГЕНОЦИД ПРОТИ УКРАЇНЦІВ

Міжнародне суспільство визнало війну «злочином проти миру» після Першої світової війни. Організація Об'єднаних Націй, створена після Другої світової війни, розширила концепцію групового забезпечення безпеки. Міжнародне співтовариство загалом вважали, що санкції міжнародного суспільства необхідні проти військових дій, поступово зменшували прямі збитки від війни на глобальній основі [13, с.102]. Після Другої світової війни у різних регіонах земної кулі було зафіксовано понад 250 збройних конфліктів, але вони переважно були збройними конфліктами внутрішнього характеру [3, с.3]. Натомість Російська Федерація у 2014 р. в результаті анексії Криму і розгортання війни на українському Донбасі зруйнувала всі існуючі міжнародно-правові механізми зі збереження миру в світі, а в 2022 р. розгорнула небачене за масштабами з часів Другої світової війни кровопролитне вторгнення в Україну.

Зазначимо, що до військової агресії в Україні російська військова відзначилися здійсненням воєнних злочинів в воєнних кампаніях в Чечні, Грузії, Сирії. Так, значною мірою наслідком участі армії Російської Федерації у громадянській війні в Сирії стало те, що станом на січень 2017 р. з Сирії було близько 5 мільйонів біженців, 6,3 мільйона внутрішньо переміщених осіб, 13,5 мільйонів сирійців потребували гуманітарної допомоги, а за оцінками, кількість загиблих внаслідок війни становила 500 тисяч [17, с.11]. Тобто можна стверджувати, що воєнні злочини вже є невід'ємною частиною військової культури росіян [1, с.95].

Крім того, російська владна верхівка планомірно і послідовно готувала засобами пропаганди своїх громадян до сприйняття українців, як цілей для знищення і геноциду. Адже, як зазначає Олександра Матулевська і Даріуш Гвядзович «геноцид – це багатогранне звірство. Це роблять звичайні люди, маючи нормальні, люблячі сім'ї, які крок за кроком змінюють своє ставлення до якихось інших груп людей. Отже, геноцид – це довготривалий процес індоктринації, промивання мізків і дегуманізації. Крім того, процес дегуманізації є двоетапним процесом

— це дегуманізація жертв і гнобителів, які перетворюються зі звичайних людей на звірів, здатних переслідувати, катувати та вбивати інших людей. Багатоаспектність геноциду зумовлена тим, що він охоплює не лише вчинки, а й слова в дії. По-перше, слова використовуються для класифікації та поляризації груп людей. Далі настає ефект лавини і наступають акти жорстокості, жорстокості, звірства» [11, с.1425-1426].

Водночас стратегії запобігання геноциду, які наразі підтримується Організацією Об'єднаних Націй, неефективні. За останні півстоліття міжнародне співтовариство, в т.ч. Організація Об'єднаних Націй колективно не бажала вживати заходів, які зупинять геноцид. Як зазначав колишній генеральний секретар ООН Кофі Аннан: «У всьому світі жертви насильства і несправедливості чекають; чекає, що ми дотримаємося свого слова. Вони помічають, коли ми використовуємо слова, щоб приховати бездіяльність. Вони помічають, коли закони, які повинні їх захищати, не застосовуються...» [10, с.1275, 1345]. Саме тому Девід Б. Копел, Пауль Галлант, Джоан Д. Айзен запропонували альтернативний засіб правового захисту «зосереджений на розширенні можливостей жертв геноциду замість того, щоб просити їх безпорадно чекати», і будь-які «місцеві, національні чи міжнародні закони або дії уряду, які перешкоджають самозахисту жертв геноциду, обов'язково є незаконними» [10, с.1275, 1345].

Складним видається доказування, що дії російської державної верхівки проти України мають ознаки геноциду щодо української нації. Як зауважив відомий дослідник Тімоті Снайдер «Володимир Путін вже багато років веде справу про геноцид проти українців» [16]. У липні 2021 р. російський президент фактично заперечив існування української нації: «Коли мене запитали про російсько-українські відносини, я сказав, що росіяни та українці – це один народ – єдине ціле. Ці слова не були зумовлені якимись короткостроковими міркуваннями або викликані поточним політичним контекстом. Це те, що я неодноразово говорив і у що я твердо вірю» [6]. 21.02.2022 р. напередодні широкомасштабного військового вторгнення В.Путін заперечив існування України як держави: «...сучасну Україну цілком створила Росія, а точніше — більшовицька, комуністична Росія. Цей процес розпочався практично відразу після революції 1917 р., і Ленін та його однодумці зробили це надзвичайно жорстко по відношенню до Росії – відокремили, відокремили історично російську землю» [8]. Саша О. Беккер, Шарун Муканд, Іван Йоцов доречно зауважили, що російські лідери використали історію як пропаганду, щоб розпалити націоналістичні та ультраправі настрої для досягнення сучасних політичних і політичних цілей у випадку вторгнення Росії в Україну [7, с.2].

Стверджувати, що немає нації і немає держави, означає претендувати на право її знищення. Обидві цілі війни, які Путін оголосив 24 люто-

го – «денацифікація» і «демлітаризація» означали знищення української нації і держави. Як влучно зауважував Тімоті Снайдер: «Оскільки термін «нацист» не відноситься ні до кого зокрема, це виправдання нескінченної війни і чисток. Поки українці чинитимуть опір, будуть «нацисти», щоб покарати. «Демлітаризація» означає знищення суверенної держави силою, яка включала б ліквідацію будь-кого, хто здатний зберегти елементарні форми суверенітету» [16]. Фактично, як і у випадку з японськими військовими злочинцями під час Другої світової війни, які «дегуманізували своїх жертв, щоб уникнути будь-якої особистої прихильності та почуття провини», так і російська пропаганда безперешкодно дозволяла російським військовим знищувати міфічних «українських нацистів» [15, с.93-94].

Російська державна прес-служба «РИА Новости» 26 лютого 2022 р. у пропагандистських цілях повторила геноцидні теми Путіна: «але України як анти-Росії більше не буде. Росія відновлює свою історичну повноту, збираючи російський світ, російський народ разом – у всій його сукупності великоросів, білорусів та малоросів. Тепер цієї проблеми немає – Україна повернулася до Росії. Це не означає, що буде ліквідовано її державність, але вона буде перевлаштована, перезаснована і повернена у свій природний стан частини російського світу [2].

Згідно визначення Римського статуту Міжнародного кримінального суду «геноцид» означає будь-яке з наступних діянь, що здійснюються з наміром знищити повністю або частково, будь-яку національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку: а) вбивство членів такої групи; б) заподіяння серйозних тілесних ушкоджень чи розумового розлади членам такої групи; в) навмисне створення для будь-якої групи таких життєвих умов, які розраховані на повне чи часткове фізичне знищення її; г) заходи, розраховані на запобігання дітонародженням у середовищі такої групи; е) насильницька передача дітей із однієї людської групи до іншої [4]. Ми фіксуємо сьогодні ознаки геноциду щодо українців фактично по всіх названих ознаках.

Докази актів геноциду включають зображення страчених цивільних осіб у районах навколо Києва, відвойованих українськими військами, спустошення, завдане Маріуполу, і достовірні заяви про депортацію українських жінок і дітей — у тому числі примусове усиновлення — до віддалених частин Росії. Докази геноцидного наміру знищити українську ідентичність можна знайти у словах президента Володимира Путіна та його радників, де вони кажуть, що «України немає», а росіяни та українці «це один народ», а також у перехопленнях військових комунікацій, що передували масовим вбивствам [12, с.1].

Дії Росії в Україні вже назвали актом геноциду своїми рішеннями парламенти Польщі (23 березня), України (14 квітня), Естонії та Латвії (21 квітня), Канада (28 квітня), Литва (10 травня), Чехія (10 травня), Ірландії (2 червня). Європейський Союз і світові держави (Албанія, Андорра, Австралія, Австрія, Бельгія, Болгарія, Канада, Хорватія, Кіпр, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Ісландія, Ірландія, Італія, Японія, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Маршаллові Острови, Молдова, Монако, Чорногорія, Нідерланди, Нова Зеландія, Північна Македонія, Норвегія, Палау, Польща, Португалія, Румунія, Сан-Марино, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція, Велика Британія, США) 13 липня 2022 р. опублікували спільну заяву на підтримку заяви України про порушення справи проти Російської Федерації в Міжнародному суді відповідно до Конвенції 1948 року про запобігання злочину геноциду та покарання за нього [9]. Однак юридичний процес доказування геноциду згідно визначення Римського статуту імовірно займе тривалий час, а ще більше процедура притягнення до відповідальності винних за цей злочин.

Так, з досвіду дослідження воєнних злочинів у Боснії і Герцеговині ми знаємо – аналітики Держдепартаменту США дійшли висновку, що переважна більшість жорстких порушень прав людини була пов'язана з боснійськими сербами за співучасті з Белграда. На основі низки польових доповідей Держдепартамент висвітлив командні структури боснійських сербів і Белграду, систематично організовану політику геноциду, методичне планування та моделі насильства – усе це допомогло встановити не лише кримінальну відповідальність для Трибуналу, але й політичну відповідальність сербського керівництва. Але це було результатом роботи, бо: «Мілошевич ніколи не збирався викликати своїх поплічників і сказати: «Ідіть, робіть геноцид» [14, с.871].

Ще складнішим видається доказування відповідальності російської держави за геноцид проти українців. У двох випадках геноцид був підтверджений спеціальним трибуналом, створеним за дозволом Ради Безпеки ООН (йдеться про геноцид народу тутсі у Руанді у 1994 р. та геноцид боснійських мусульман у Сребрениці під час війни на Балканах у 1995 р.). Але лише кілька людей були звинувачені у геноциді, і ще менше – дожили до вироку. Однак зараз на розгляді в Суді ООН перебуває міждержавна справа за позовом Гамбії (яка виступає від імені 57 ісламських держав) проти М'янми через геноцид народу рохінджа, який практикує іслам. Переслідування та винищення народу рохінджа, що активно велася у 2016-2017 рр., є типовим і безсумнівним прикладом державного геноциду [5].

Зазначимо, що неспровокована і жорстока військова агресія Російської Федерації щодо незалежної держави України є унікальною для XXI століття. В останні десятиліття військові конфлікти на планеті значною мірою мають внутрішній характер, міждержавні військові протистояння є боротьбою за ресурси, частина військових сутичок є проявами діяльності терористичних угруповань. Натомість російська військова інвазія в Україну є абсолютно архаїчною колоніальною війною імперії. Жорстокість ведення війни зі сторони росіян обумовлена тим, що поразка Російської Федерації в цій війні буде екзистенціальною поразкою останньої імперії Євразії і наступним її розпадом на окремі національні держави.

Російські війська масово вчиняють військові злочини, а заяви найвищого державного керівництва Російської Федерації є свідченням того, що державна політика цієї країни здійснюється з наміром знищити повністю або частково українців як націю, тобто підпадають під визначення геноциду.

Однак притягнення до відповідальності винних у вчиненні воєнних злочинів росіян зіштовхуватиметься з численними складнощами. Перше за все, російська політична історія не має прецедентів визнання власної вини за вчинені злочини проти людства, сприяння у покаранні винних і сплати компенсацій за вчинену шкоду. Крім того, під час численних військових конфліктів, в яких брали участь російські війська зафіксовані численні порушення правил ведення війни і воєнні злочини, що означає високий рівень толерантності російського суспільства до цих злочинів. Особливо складним видається на сьогодні притягнення до кримінальної відповідальності вищого державного керівництва Російської Федерації, що розгорнуло війну проти України і проголосило політику геноциду щодо українців.

Зазначимо, що перспективи покарання вищого військового і політичного керівництва Російської Федерації за воєнні злочини та геноцид в Україні у 2014-2022 рр. можуть бути реалізовані через: 1) національні суди в Україні з подальшим формування відповідної практики Європейського суду з прав людини; 2) Міжнародний кримінальний суд; 3) створення ad hoc міжнародного трибуналу щодо України. Для притягнення до кримінальної відповідальності за воєнні злочини в Україні і застосування реального покарання є достатньо кримінально-процесуальних механізмів, хоча вони містять різноманітні, але цілком здоланні перешкоди.

1. Адамович С., Микитин Ю. Перспективи притягнення до кримінальної відповідальності росіян за воєнні злочини в Україні в контексті реалізації конституційного права на судовий захист. Проблеми реалізації норм Конституції України в умовах воєнного стану. Матері-

- али міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Івано-Франківськ, 27 червня 2022 року) / упорядник В. І. Розвадовський. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2022. С.94-106.
2. Акопов П. Наступление России и нового мира. 26.02.2022. URL: <https://web.archive.org/web/20220226051154/https://ria.ru/20220226/rossiya-1775162336.html> (дата звернення 09.05.2022).
 3. Базов В.П. Военні злочини: Навч. посібник. К: Юрінком Інтер, 2008. 336 с.
 4. Римський статут міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text/ (дата звернення 14.05.2022).
 5. Сидоренко С. У геноциді винний не лише Путін. Чи готовий світ до «вбивчого» позову проти Росії? URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/10/25/7149327/> (дата звернення 25.10.2022).
 6. Стаття Володимира Путіна «Про історичну єдність росіян і українців». 12.07.2021. URL: <https://web.archive.org/web/20211210002245/http://en.kremlin.ru/events/president/news/66181> (дата звернення 01.05.2022).
 7. Becker S. O., Mukand, S, Yotzov, I *Persecution, pogroms and genocide: A conceptual framework and new evidence. Explorations in Economic History.* 2022. Vol. 85. Pp. 1-18.
 8. Fisher M. *Word by Word and Between the Lines: A Close Look at Putin's Speech.* URL: <https://www.nytimes.com/2022/02/23/world/europe/putin-speech-russia-ukraine.html> (дата звернення 06.05.2022).
 9. *Jont statement on supporting Ukraine in its proceeding at the International Court of Justice.* URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/e%20n/statement_22_4509 (дата звернення 09.09.2022).
 10. Kopel D.B., Gallant P., Eisen J.D. *Is resisting genocide a human right? Notre dame law review.* 2006. Vol.81. Iss.4. pp. 1275-1346.
 11. Matulewska, A, Gwiazdowicz, D.J. *In Quest of Genocide Understanding: Multiple Faces of Genocide. International journal for the semiotics of law-revue de semiotique juridique.* 2022. Vol.35. Iss.4. pp.1425-1443.
 12. McKee, M, Attaran, A, Lindert, J. *How can the international community respond to evidence of genocide in Ukraine? The Lancet Regional Health - Europe .* 2022. Vol. 17. Month June. P.1-2.
 13. Nagamatsu S. *War, Crimes, and Terrorism. In: Abe, S., Ozawa, M., Kawata, Y. (eds) Science of Societal Safety. Trust: Interdisciplinary Perspectives.* Singapore, 2019. Vol. 2, pp. 99–109.

14. Riga L, Kennedy J. 'Putting Cruelty First': Interpreting War Crimes as Human Rights Atrocities in US Policy in Bosnia and Herzegovina. *Sociology*. 2012. Vol. 46. Issue: 5, pp. 861-875.
15. Sasaki-Uemura W. Hidden Horrors: Japanese War Crimes in World War II, by Tanaka Yuki, *Bulletin of Concerned Asian Scholars*. 1996. 28:3-4, pp.93-94.
16. Snyder T. Putin has long fantasized about a world without Ukrainians. Now we see what that means URL: <https://www.washingtonpost.com/opinions/2022/03/23/putin-genocide-language-ukraine-wipe-out-state-identity/> (дата звернення 01.05.2022).
17. Steenkamp, C. *The Crime-Conflict Nexus and the Civil War in Syria. Stability: International Journal of Security and Development*. 2017. 6(1), pp.1-18.

Адамович С.В. Притягнення до відповідальності вищого військового і політичного керівництва росії за геноцид проти українців.

Неспровокована та жорстока військова агресія російської федерації щодо України у 2022 р. виявила, що стратегічною ціллю російського військового і політичного керівництва був геноцид щодо українців. У своїх виступах владі-мір путін поставив під сумнів право України на самостійне державне існування і під незрозумілим і розмитим закликком до денацифікації дав повну свободу дій своїм підданам у знищенні всіх українців. Натомість оголошена російським президентом демілітаризація України означає знищення її збройних сил, а отже ліквідацію однієї з основних ознак держави.

Численні злочини, які були здійснені російськими військовими і органами влади в Україні, згідно визначення Римського статуту підпадають саме під кримінально-правову кваліфікацію геноциду. Притягнення до відповідальності винних у вчиненні воєнних злочинів росіян зіштовхуватиметься з численними складнощами, окрім того росія відмовляється визнавати чинність багатьох міжнародно-правових документів. До того ж, російська історія не має прецедентів визнання власної вини за вчинені злочини проти людства, покарання винних і сплати компенсацій за вчинену шкоду. У російському суспільстві є високим рівень толерантності до воєнних злочинів. Ще важчим видається притягнення до кримінальної відповідальності президента рф владіміра путіна і представників його злочинного владного оточення в умовах збереження ними контролю над російською державною машиною. Однак для притягнення до кримінальної відповідальності за організацію воєнних злочинів в Україні військового і політичного керівництва росії і застосування реального покарання є достатньо кримінально-процесуальних механізмів. І перспективи покарання керівництва Російської Федерації за геноцид в Україні 2022 рр. можуть бути реалізовані через: 1) національні суди в Україні з подальшим формування відповідної практики Європейського суду з прав людини; 2) Міжнародний кримінальний суд; 3) створення ad hoc міжнародного трибуналу щодо України.

Ключові слова: воєнні злочини, геноцид проти українців, військова агресія російської федерації проти України, притягнення до кримінальної відповідальності.

Adamovych S.V. Bringing the top military and political leadership of Russia to justice for the genocide against Ukrainians

The unprovoked and brutal military aggression of the Russian Federation against Ukraine in 2022 revealed that the strategic goal of the Russian military and political leadership was genocide against Ukrainians. In his speeches, Vladimir Putin questioned Ukraine's right to independent state existence and, at first glance, gave his subjects complete freedom of action in the destruction of all Ukrainians under an unclear and blurred call for denazification. Instead, the demilitarization of Ukraine announced by the Russian president means the destruction of its armed forces, and therefore the elimination of one of the main features of the state. The unprovoked and brutal military aggression of the Russian Federation against Ukraine in 2022 revealed that the strategic goal of the Russian military and political leadership was genocide against Ukrainians. In his speeches, Vladimir Putin questioned Ukraine's right to independent state existence and, at first glance, gave his subjects complete freedom of action in the destruction of all Ukrainians under an unclear and blurred call for denazification. Instead, the demilitarization of Ukraine announced by the Russian president means the destruction of its armed forces, and therefore the elimination of one of the main features of the state. Numerous crimes committed by the Russian military and authorities in Ukraine, according to the definition of the Rome Statute, fall precisely under the criminal-legal qualification of genocide. Bringing the Russians guilty of war crimes to justice will face numerous difficulties, besides, Russia refuses to recognize the validity of many international legal documents. In addition, Russian history has no precedents for admitting one's own guilt for crimes against humanity, punishing the guilty and paying compensation for the damage done. Russian society has a high level of tolerance for war crimes. It seems even more difficult to bring to criminal responsibility the President of the Russian Federation Vladimir Putin and representatives of his criminal power entourage in the conditions of their maintaining control over the Russian state machine. However, there are enough criminal procedural mechanisms to hold the Russian military and political leadership criminally responsible for the organization of war crimes in Ukraine and to apply real punishment. And the prospects of punishing the leadership of the Russian Federation for the genocide in Ukraine in 2022 can be realized through: 1) national courts in Ukraine with further formation of the relevant practice of the European Court of Human Rights; 2) International Criminal Court; 3) creation of an ad hoc international tribunal regarding Ukraine.

Keywords: war crimes, genocide against Ukrainians, military aggression of the Russian Federation against Ukraine, prosecution.